

άλλοτε δοκίμασε και την εὐδαιμονία. "Ομως και τότε ἡ ψυχή δὲν ἦταν ἀσώματη, εἶχε λάβει γήϊνη ὑπαρξή, ἀλλὰ ἐζοῦσε μέσα σὲ ἀθόλωτη χαρά, σὲ ἀρμονικὴ εἰρήνη και σὲ ἀπόλυτη ἐπικράτηση τῆς ἀγάπης. "Ολα τότε ἐζοῦσαν ἐν εἰρήνῃ, ἀκόμη και τὰ ἄγρια θηρία ἦταν ἡμερα. Και οἱ ἄνθρωποι ἦταν τότε συνδαιτυμόνες τῶν θεῶν, ἐλεύθεροι ἀπὸ γήϊνα βάσανα και ἀθάνατοι. "Ἐτσι ἱστορεῖ ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὸν παράδεισον τῶν Ἑλλήνων. Ἄπ' αὐτὸ τὸ πλήρωμα τῆς εὐδαιμονίας ἐξέπεσαν οἱ ἀνθρώπινες ψυχές, γιατὶ ἐμολύνθηκάν μὲ φόνους, ἐπιπορκίες και ἄλλα ἀμαρτήματα και γι' αὐτὸ καταδικάστηκαν ἀπὸ τὴ μοῖρα νὰ περάσουν πάλιν ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν γεννήσεων, ἀπὸ τὴ ζωὴ ὄλων τῶν θνητῶν, δημιουργημάτων. Ὁ ἐσωτερικὸς καθαρμὸς μόνο θὰ σώση τὴν ψυχή ἀπ' αὐτὸ τὸ κυκλογύρισμα τῶν γεννήσεων. Τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα εἶναι πολλά· ἓνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὸ κρέας τῶν ζώων, γιατὶ μέσα στὰ ζῶα ζοῦν οἱ ψυχές τῶν πεθαμένων. Τρώγοντας κρέας τῶν ζώων ἡμπορεῖ νὰ τρώγῃ ὁ γυιὸς τὸν πατέρα και τὰ παιδιὰ τὴν μητέρα. Ἐτσι κατακρεουργοῦνται οἱ ἄνθρωποι συναμεταξύ τους. Τὸ βασικὸ δόγμα τοῦ Ἐμπεδοκλέους εἶναι ὅτι ἡ ψυχή εἶναι ἀθάνατη, ἀν και ὁ ἄνθρωπος ὑφίσταται τόσους θανάτους. Τὸ δόγμα του περὶ Θεοῦ εἶναι ὅτι τὴν θεότητα δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἰδῇ, γιατὶ δὲν μοιάζει καθόλου μὲ τὸν ἄνθρωπο, δὲν ἔχει οὔτε σῶμα, οὔτε μέλη, ἀλλὰ εἶναι ἱερὸ πνεῦμα, «φρὴν ἱερή», ποὺ διατρέχει τὸ σύμπαν μὲ τὴ γρήγορη σκέψη του.

9. Ο ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ

Ὁ Ἀναξαγόρας ἐγεννήθηκε κατὰ τὰ 500 π.Χ. στὰς Κλαζομενάς τῆς Μ. Ἀσίας, και ἦταν σύγχρονος τοῦ Ἐμπεδοκλέους και τοῦ Λευκίππου. Αὐτὸς ἔφερε τὴ φιλοσοφία στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἦλθε σε ὠριμὴ ἡλικία και ἔμεινε πολλὰ χρόνια. Ἄν και δὲν ἀπέκτησε ποτὲ τὴν συμπάθεια τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, ὅμως συνεδέθη στενώτατα μὲ πολλοὺς ἐξαιρετικούς Ἀθηναίους. Περισσότερο ὅμως συνεδέθη μὲ τὸν Περικλῆ. Ὅταν, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκρηξὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Περικλέους ἐκινήθησαν ἐνεργῶς ἐναντίον του, τότε ἐστράφησαν και ἐναντίον τῶν φίλων τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Τότε ἀκριβῶς διετυπώθη και ἐναντίον τοῦ Ἀναξαγόρα ἡ κατηγορία ἐπὶ ἀθεΐα.

Ὁ Ἀναξαγόρας προτίμησε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ ὁ Περικλῆς φαίνεται ὅτι τὸν βοήθησε σ' αὐτό. Ὁ Ἀναξαγόρας κατέφυγε τότε στὴ Λάμψακο, ὅπου καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ 428 π.Χ. Τῆ φιλοσοφία του τὴν ἀνέπτυξε στὸ ἔργο του «Περὶ φύσεως», ἀπὸ τὸ ὁποῖο διασώθηκαν ἀξιόλογα ἀποσπάσματα.

Ὅπως εἶδαμε πρὶν, ὁ Ἐμπεδοκλῆς πρῶτος ἐχώριζε τὴν ἔννοια τῆς δυνάμεως ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ὕλης. Ὁ Ἀναξαγόρας τώρα ἀκολουθεῖ τὴν ἴδια κατεύθυνση. Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὸν ἡ σχέση τῶν δύο ἐννοιῶν εἶναι ἐξωτερικὴ. Ἡ δύναμη κινεῖ τὴν ὕλη ἐξωτερικῶς καὶ τὴν συντάσσει· ὥστε τὸ εἶναι ἀποτελεῖ κυρίως ἐδῶ ὕλη. Ἡ κίνηση καὶ ἡ μεταβολὴ δὲν εἶναι ἀναγκαῖο στοιχεῖο τῆς ἐννοίας τοῦ εἶναι, ἀλλὰ ἀποτελεῖ στοιχεῖο ἐξωτερικὸ καὶ ἕξενο. Τὸ ἀξίωμα τῶν Ἐλεατῶν ὅτι τὸ εἶναι οὔτε γεννιέται οὔτε φθείρεται ὑπάρχει καὶ στὸν Ἀναξαγόρα. Ἀλλὰ τὸ εἶναι τοῦτο τὸ ἐννοεῖ ὁ Ἀναξαγόρας σωματικῶς, αἰσθητῶς. Κατὰ τὸν Ἀναξαγόρα τὸ εἶναι ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὰ σωματῖα, τὰ ὁποῖα κατ' οὐσίαν εἶναι οἱ αἰσθητὲς ποιότητες τῶν πραγμάτων. Τὶς ποιότητες αὐτὲς ὁ Ἀναξαγόρας τὶς ἀντιλαμβάνεται ὡς ὄντολογικὲς ὑποστάσεις· αὐτὲς ἀποτελοῦν τὸ εἶναι καὶ ἔχουν τὴν μορφή μικροτάτων σωματιδίων. Τὰ μικρότατα ὅμως αὐτὰ σωματῖα, τὰ στοιχεῖα, δὲν εἶναι μόνον τέσσερα, ὅπως κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ, ἀλλὰ ἄπειρα κατὰ τὸν ἀριθμό. Ἐπίσης ὁ Ἀναξαγόρας ὀρίζει θετικώτερα ἀπὸ τὸν Ἐμπεδοκλῆ τὰ στοιχεῖα. Ἔτσι λέγει ὅτι τὰ στοιχεῖα εἶναι ἀπείρως μικρά. Ἡ βᾶσις ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ξεκινάει καὶ ὁ Ἀναξαγόρας εἶναι οἱ αἰσθητὲς ποιότητες, μένει δηλαδὴ καὶ αὐτὸς πολὺ δεμένος μὲ τὶς αἰσθήσεις. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως ὁ Ἀναξαγόρας προχωρεῖ μὲ τὴν φιλοσοφία του πρὸ πέρα ἀπὸ τὸν Ἐμπεδοκλῆ, γιατί ἐννοεῖ τὰ σπέρματα τῶν ὄντων, τὰ στοιχεῖα, ὡς ἀπείρως μικρά. Καὶ προσθέτει ὅτι αἱ αἰσθήσεις δὲν μποροῦν νὰ μᾶς δείξουν τὸ ἀληθινὸ εἶναι ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας των. Ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτὸ φαίνεται ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἐννοεῖ τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζει καὶ σπέρματα τῶν ὄντων, ὡς αἰσθητά, γιατί μόνον ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τῶν αἰσθήσεων δὲν τὰ αἰσθανόμεθα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἂν εἶχαμε τελειότερες αἰσθήσεις, θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ τὰ αἰσθανθοῦμε· ὥστε δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ μὴ αἰσθητά. Ἐξ ἄλλου ὅμως τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ θεωρεῖ ὡς ἀπείρως μικρὰ φαίνεται

νά ἀντιφάσκη πρὸς τὸν προηγούμενο χαρακτηρισμὸ πού τοὺς δίνει. Ἄλλὰ τοῦτο φαίνεται ἀπλῶς. Τὰ σπέρματα αὐτά, τὰ στοιχεῖα, κατὰ τὸν Ἀναξαγόρα ἦταν στὴν ἀρχὴ ἀναμειγμένα ὅλα μαζὶ κατὰ τρόπον χαώδη, ἔτσι ὥστε δὲν προέκυπτε καμμία ὠρισμένη ποιότητα ἀπ' αὐτά. Τὸ σύνολό τους ἦταν μιὰ ἀδιάφορη μᾶζα.

Ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρχικὴ κατάστασῃ, ὅπου ὅλα τὰ στοιχεῖα ἦταν ἀνάκατα, προέκυψάν μὲ τὸν ἀποχωρισμὸ τὰ συγκεκριμένα πράγματα, τὰ ὄντα. Σύμμιξις καὶ διάκρισις εἶναι λοιπὸν κατὰ τὸν Ἀναξαγόρα δύο βασικοὶ τρόποι, κατὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχουν τὰ στοιχεῖα. Πῶς ἔγινε ὁμῶς ἡ διάκριση, ὁ διαχωρισμὸς τῶν στοιχείων; Ποιὰ δύναμη ἐκίνησε τὰ στοιχεῖα, ὥστε νὰ ἀφήσουν τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ὅπου ἦταν ὅλα μαζὶ σὲ κατάστασιν χαώδη καὶ νὰ διακριθοῦν ὥστε νὰ γίνῃ ὁ κόσμος, νὰ σχηματισθοῦν τὰ συγκεκριμένα ὄντα; Μὲ τὸ ἐρώτημα τοῦτο ὁ Ἀναξαγόρας εἶναι φανερό ὅτι θέτει τὸ πρόβλημα τῆς πρώτης αἰτίας, ὅτι ζητεῖ τὸ πρῶτον κινουῦν, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἀριστοτέλης. Ἡ ἀπάντησή του εἶναι ὅτι ὁ νοῦς ἦταν ἡ πρώτη αἰτία, αὐτὸς δηλαδὴ ἔφερε τὴν πρώτη κίνηση στὰ στοιχεῖα. Ὁ νοῦς ἦταν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐχώρισε τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν χαώδη κατάστασιν. Εἶναι λοιπὸν ὁ νοῦς ἡ δύναμη, πού ἔθεσε σὲ κίνηση τὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ ταυτοχρόνως εἶναι καὶ μιὰ τελεολογικὴ ἀρχή, γιατί ἡ κίνηση αὐτὴ εἶχε σκοπὸ νὰ φέρῃ σὲ τάξιν καὶ σὲ ἀρμονία ὅλο τὸν κόσμον. Ὁ Ἀναξαγόρας λέγει ὅτι ὁ νοῦς ἐγνώριζε τὰ πάντα καὶ τὰ συμμισγόμενα καὶ τὰ διακρινόμενα. Ἐπίσης ὁ νοῦς ἐρρῦθμισε τὰ πάντα πῶς θὰ γίνουν καὶ ἐγνώριζε πῶς ἦταν καὶ δὲν εἶναι πιά καὶ πῶς θὰ εἶναι τώρα. Ὡστε ὁ Ἀναξαγόρας ἀποδίδει στὸν νοῦ μιὰ σκόπιμη σειρά ἐνεργειῶν, μιὰ σειρά πράξεων σύμφωνα μὲ σκοπούς. Γιὰ τοῦτο λέμε ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀναξαγόρα, ὁ νοῦς, περιέχει δύο νοήματα, τὴν κίνηση καὶ τὸν σκοπὸ.

Πῶς ἐννοοῦσε ὁμῶς ὁ Ἀναξαγόρας περαιτέρω τὴν πρώτη αὐτὴ διακοσμητικὴ ἀρχὴ τῶν στοιχείων; Ἦταν ὁ νοῦς αὐτὸς ἀσώματος νοῦς; Ἦταν ἡ συνείδησις ἢ ἡ διάνοια ἢ ἀντίθεσις πρὸς κάθε ὑλικὸ ἢ αἰσθητό; Ὁχι. Ὁ νοῦς αὐτὸς τοῦ Ἀναξαγόρα, ὅσο καὶ ἂν ὁ φιλόσοφος προσπαθεῖ νὰ τὸν συλλάβῃ καθάρᾳ, παραμένει ὡς ἡ λεπτότατη ὑλικὴ οὐσία. Τοῦτο ὁμῶς δὲν ἐμποδίζει τὸν Ἀναξαγόρα νὰ ὀνομάζῃ τὸν νοῦν ἀπειρον καὶ

αὐτοκυρίαρχο. Ἐπίσης ὁ νοῦς εἶναι χωριστός, δηλαδή δὲν ἀναμειγνύεται μὲ τὰ ἄλλα στοιχεῖα. Τέλος ὁ νοῦς εἶναι κυρίαρχος τῶν πάντων, καὶ τῶν ὑλικῶν ὄντων καὶ τῆς ψυχῆς. Ἀλλὰ ὅλοι αὐτοὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ χάνουν κάπως τὸ νόημά των μὲ τὴν δήλωση τοῦ Ἀναξαγόρα ὅτι ὁ νοῦς αὐτὸς εἶναι τὸ λεπτότατον ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα. "Ὡστε ὑπάρχει ἐδῶ ἡ παράσταση μιᾶς ὕλης, ἔστω καὶ λεπτοτάτης. Τὸ σημαντικό εἶναι ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας πρῶτος συνενώνει τὴν ἔννοια τοῦ σκοποῦ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ νοῦ· ταυτοχρόνως ὅμως ὑλοποιεῖ τὸν σκοπὸ καὶ συνεπῶς τὸν ἴδιο τὸν νοῦ. Ὁ Ἀναξαγόρας πρῶτος προσέχει τὴν τάξιν καὶ τὴν σκοπιμότητα τοῦ κόσμου, συλλαμβάνει λοιπὸν τὴν ἔννοια τοῦ σκοποῦ, τοῦ τέλους. Ὁ νοῦς μόνον ἦταν δυνατὸν νὰ συντάξῃ καὶ νὰ διακοσμήσῃ τὰ πάντα σύμφωνα μὲ ἓνα σκοπὸ. Ἔτσι ὁ κόσμος ἐμφανίζεται ἐδῶ τώρα ὡς δημιούργημα τοῦ νοῦ, ὡς ἀρμονικὸ σύνολο καὶ ὡς κόσμημα.

10. Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ἰδρυτὴς τῆς ἀτομικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ Λεύκιππος. Ὁ Λεύκιππος ἦταν ἀρχαιότερος τοῦ Δημοκρίτου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μαθητὴς του, καὶ νεώτερος τοῦ Παρμενίδη, τὸν ὁποῖον καὶ ἀκολουθεῖ σὲ πολλὰ νοήματα τῆς φιλοσοφίας του. Ὁ Λεύκιππος ἦταν σύγχρονος τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Ἀναξαγόρα. Πότε ἀκριβῶς ἐγεννήθηκε δὲν γνωρίζομε· εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐγεννήθηκε στὴ Μίλητο καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσή της καὶ τὴν καταστροφή της ἀπὸ τοὺς Πέρσας ἐπῆγε στὴν Ἑλέα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ὅπου καὶ ἤκουσε τὸν Παρμενίδη. Ἀπὸ τὴν Ἑλέα ὁ Λεύκιππος ἐπῆγε εἰς τὰ Ἀβδηρα τῆς Θράκης, ὅπου ἀνέπτυξε τὸ σύστημά του καὶ εἶχε μαθητὴ τὸν Δημόκριτο. Ὅτι ὁ Λεύκιππος κατέγραψε τὴ θεωρία του σὲ συγγράμματα, τοῦτο προκύπτει μὲ βεβαιότητα ἀπὸ ὀρισμένα χωρία τοῦ Ἀριστοτέλη.

Ὁ δεύτερος ἀτομικὸς φιλόσοφος εἶναι ὁ Δημόκριτος, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθηκε στὰ 480 στὰ Ἀβδηρα τῆς Θράκης. Ὁ Δημόκριτος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν ἔργων του καὶ ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀποσπάσματα ποὺ διασώθηκαν ἀπ' αὐτά, ἦταν ἓνα πνεῦμα καθολικό. Ἡ ἠθική, ἡ ποίηση, ἡ γραμματική, ἡ φωνητική, ἡ φυσική, τὰ μαθηματικά, ἡ ζωγραφική, ἡ πολεμικὴ τέχνη

καὶ ἄλλοι τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ἀποτέλεσαν ἀντικείμενο τῶν σκέψεών του. Μὲ τὸν πλοῦτο τῶν γνώσεων, τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν συνέπεια τοῦ πνεύματός του ὁ Δημόκριτος ὑπερέχει ἀπὸ ὄλους τοὺς συγχρόνους καὶ προηγούμενους φιλόσοφους καὶ μὲ τὴ σπάνια σύνθεση τῶν προτερημάτων τοῦ πνεύματός του δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ πρόδρομος τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ὁ Ἀριστοτέλης δίδει τὴν ἐξῆς γενικὴ εἰκόνα περὶ τῆς ἀτομικῆς φιλοσοφίας: Οἱ Ἐλεᾶται, λέγει, ἀρνήθησαν τὴν πολλότητα τῶν πραγμάτων καὶ τὴν κίνηση, ἐπειδὴ καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰ νοήσωμε δίχως τὸ κενόν. Τοῦτο ὅμως, δηλαδὴ τὸ κενόν, κατ' αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει. Ὁ Λεύκιππος συμφωνεῖ σ' αὐτὸ μὲ τοὺς Ἐλεάτας, ὅτι δηλαδὴ δίχως τὸ κενόν δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν εἶναι νοητὴ ἡ κίνηση. Ἐπίσης συμφωνεῖ μὲ τοὺς Ἐλεάτας ὅτι τὸ κενόν εἶναι μὴ ὄν, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι μπορεῖ νὰ περισώσει τὴν πραγματικότητα τῶν φαινομένων, καθὼς καὶ τὸ γίνεσθαι, τὸ φθίρεσθαι, τὴν κίνηση καὶ τὴν πολλότητα τῶν ὄντων, γιατί δέχεται ὅτι δίπλα στὸ ὄν ἢ στὸ πλήρες ὑπάρχει τὸ μὴ ὄν ἢ τὸ κενόν. Τὸ ὄν δηλαδὴ δὲν εἶναι μόνον τὸ ἓν, ὅπως λέγουν οἱ Ἐλεᾶται, ἀλλὰ συνίσταται ἀπὸ ἄπειρα μικρὰ σωμάτια, ἄτομα, τὰ ὁποῖα κινουῦνται μέσα εἰς τὸ κενόν. Ἀπὸ τὸν σύνδεσμο καὶ τὸν ἀποχωρισμὸ αὐτῶν τῶν ἀτόμων προέρχεται ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορά, ἡ ἀλλαγὴ καὶ τὸ πάσχειν τῶν πραγμάτων. Ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος συμφωνοῦν μὲ τὸν Παρμενίδη καὶ τὸν Ἐμπεδοκλῆ εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ γίνεσθαι καὶ τὸ φθίρεσθαι κατ' οὐσίαν δὲν εἶναι δυνατά. Ἐπίσης συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι τὸ εἶναι, ὡς καθαρὸ καὶ ἀπόλυτο εἶναι, δὲν ἀλλάζει καὶ εἰς τὸ ὅτι οὔτε ἀπὸ τὸ ἓν γίνονται τὰ πολλά, οὔτε ἀπὸ τὰ πολλά τὸ ἓν. Τέλος εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦν ὅτι τὰ πράγματα τότε μόνο μποροῦν νὰ γίνουν πολλά, ὅταν τὸ εἶναι χωρίζεται ἀπὸ τὸ μὴ εἶναι, ἀπὸ τὸ κενόν. Ἐπίσης ἡ κίνηση εἶναι κατ' αὐτοὺς ἀδύνατη δίχως τὴν παραδοχὴ τοῦ κενοῦ χώρου. Ἀλλὰ, ἐνῶ οἱ Ἐλεᾶται θεωροῦν τὴν πολλότητα καὶ τὴν ἀλλαγὴ τῶν ὄντων ὡς ἀπλῆ φαινομενικότητα καὶ ἀπάτη, ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος καταλήγουν σὲ ἄλλο συμπέρασμα. Σκέπτονται μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: Ἐπειδὴ ὑπάρχουν τῶ ὄντι πολλά πράγματα, τὰ ὁποῖα γίνονται καὶ φθίρονται, καὶ ἐπειδὴ ὅλα αὐτὰ, δίχως τὴν παραδοχὴ τοῦ μὴ εἶναι, τοῦ μὴ ὄντος, εἶναι ἀδύνατα, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμε ὅτι τὸ μὴ ὄν ὑπάρχει.

'Απ' αὐτὴν τὴν πεποιθήσῃ οἱ 'Ατομικοὶ ἀντιτάσσουν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Παρμενίδῃ ὅτι τὸ μὴ ὄν ὅπωςδήποτε δὲν ὑπάρχει, τὸν τολμηρὸ ἰσχυρισμὸν ὅτι τὸ ὄν δὲν ὑπάρχει περισσότερο ἀπὸ ὅτι ὑπάρχει τὸ μὴ ὄν. Τὸ ὄν, ὅμως, ἐξακολουθεῖ καὶ γιὰ τοὺς ἀτομικοὺς νὰ εἶναι, ὅπως καὶ διὰ τοὺς 'Ελεάτας, τὸ πλῆρες καὶ τὸ μὴ ὄν νὰ εἶναι τὸ κενόν. Ὁ λόγος τῶν 'Ατομικῶν, ὅτι τὸ ὄν δὲν ὑπάρχει περισσότερο ἀπὸ ὅτι ὑπάρχει τὸ μὴ ὄν, σημαίνει κατ' οὐσίαν τοῦτο: ὅτι ὅλα τὰ ὄντα συνίστανται ἀπὸ τὴν ὕλην, ἢ ὁποῖα πληροῖ τὸν χῶρον, καὶ ἀπὸ τὸν κενὸν χῶρον. "Ὡστε τὸ ὄν εἶναι τῶρα σ' αὐτοὺς ἢ ὕλη καὶ τὸ μὴ ὄν εἶναι ὁ κενὸς χῶρος. Τὰ δύο ὅμως αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ νοηθοῦν χωριστὰ, γιὰτί τότε δὲν ἐξηγεῖται ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορὰ τῶν ὄντων, ἀλλὰ πρέπει νὰ νοηθοῦν τὸ ἓνα μέσα στὸ ἄλλο. "Ἐτσι τὸ πλῆρες τέμνεται ἀπὸ τὸ κενόν καὶ τὸ κενόν τέμνεται ἀπὸ τὸ πλῆρες. Ἡ ἀμοιβαία αὐτὴ τομὴ δὲν προχωρεῖ ὅμως εἰς τὸ ἄπειρον· ὑπάρχουν ὅρια. Τὰ ὅρια αὐτὰ εἶναι τὰ ἔσχατα ἢ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῶν ὄντων. "Ἄν ἡ τομὴ ἦταν ἀπόλυτη, δηλαδὴ ἂν προχωροῦσε στὸ ἄπειρον, τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε καθόλου μέγεθος, δὲν θὰ ὑπῆρχαν τὰ ἄτομα. Τὰ σώματα κατὰ τὸν Λεύκιππον καὶ τὸν Δημόκριτον εἶναι συστήματα ἀτόμων· ὥστε τὸ σύμπαν συνίσταται κατ' αὐτοὺς ἀπὸ ἄτομα καὶ ἀπὸ τὸ κενόν. Εἰς τὰ ἄτομα προσδίδουν ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος ὅλα τὰ κατηγορήματα, πού προσέδωκαν οἱ 'Ελεᾶται εἰς τὸ εἶναι, δηλαδὴ τὰ ἄτομα εἶναι ἀγέννητα καὶ ἀθάνατα, εἶναι πλήρη, δὲν ὑπάρχει μέσα τους κενόν ἀλλὰ μόνον μεταξύ τους καὶ γιὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἄτομα. Τομὴ καὶ πολλότητα ὑπάρχει μόνον ἐκεῖ, ὅπου τὸ εἶναι ἢ τὸ πλῆρες χωρίζεται ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, ἀπὸ τὸ κενόν. Τὰ ἄτομα εἶναι κατὰ τὴν ποιότητά τους ἀμετάβλητα, γιὰτί τὸ εἶναι ὡς εἶναι δὲν μεταβάλλεται. "Ὅ,τι δὲν ἔχει μέσα του καθόλου τὸ μὴ ὄν, τοῦτο εἶναι ἴσο μετὰ τὸν ἑαυτό του, εἶναι πλῆρες καὶ εἶναι πάντοτε τὸ αὐτό. "Ὅ,τι δὲν εἰσδέχεται μέσα του τίποτε, τοῦτο δὲν ὑφίσταται καὶ καμμιά ἐπίδραση ἐξωτερική, οὔτε καμμιά ἐναλλαγὴ τῆς ὕλης του. Τέλος τὰ ἄτομα εἶναι ἀπλᾶ.

Οἱ ιδιότητες τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων δὲν εἶναι καὶ ιδιότητες τῶν ἀτόμων. Τὰ ἄτομα καθ' ἑαυτὰ πληροῦν ἀπλῶς χῶρον, δὲν ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὠρισμένη ποιοτικῶς ὕλη. Τὰ ἄτομα ὡς ὄντα διαφέρουν ἀπὸ τὸ εἶναι τοῦ Παρμενίδῃ κατὰ τοῦτο: ὅτι αὐτὰ εἶναι

ἄπειρα, ἐνῶ ἐκεῖνο εἶναι ἓνα. Ὡς πρὸς τὴν οὐσία τοὺς ὅμως ἔχουν καὶ τὰ ἄτομα ἐνότητα, δηλαδή εἶναι ὅλα τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ὅμως, ἂν καὶ δὲν ἔχουν τὰ ἄτομα καμμιά ποιοτική διαφορά μεταξύ τους, διαφέρουν πρὸς ἄλληλα κατὰ τὴ μορφή τους, κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὴν ἀμοιβαία τους σχέση. Ὁ Δημόκριτος λέγει ὅτι τὰ ἄτομα διαφέρουν κατὰ τὴ μορφή, τὴν τάξιν καὶ τὴ θέσιν πρὸς ἄλληλα. Ἐκτὸς αὐτοῦ διαφέρουν κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάρος. Ἡ θεμελιώδης ὅμως διαφορά τῶν ἀτόμων εἶναι ἡ διαφορά κατὰ τὴ μορφή, κατὰ τὸ σχῆμα· γιὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζονται τὰ ἄτομα ἀπλῶς σχήματα. Οἱ ἄπειρες αὐτὲς διαφορὲς μεταξύ τῶν ἀτόμων εἶναι ἡ βασική προϋπόθεση μὲ τὴν ὁποίαν ἡ ἀτομική φιλοσοφία ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὶς ἄπειρες διαφορὲς μεταξύ τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων. Τὰ ἄτομα διαφέρουν καὶ κατὰ τὸ μέγεθος μεταξύ τους. Ἐπειδὴ τὰ ἄτομα εἶναι ἀδιαίρετα, καὶ εἶναι ἀδιαίρετα διότι δὲν ὑπάρχει μέσα τους κενόν, ἔπεται ὅτι δὲν εἶναι μαθηματικά σημεῖα, ἀλλὰ σώματα μὲ μέγεθος. Ὡς πρὸς τὸ μέγεθος διαφέρουν μεταξύ τους, ὅπως διαφέρουν καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα. Τὰ ἄτομα εἶναι τόσο μικρά, ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν ἀντιληπτά μὲ τὶς αἰσθήσεις μας. Ἀλλωστε κάθε ἀντικείμενο, ἀντιληπτό μὲ τὶς αἰσθήσεις, εἶναι κατ' ἀνάγκην διαιρετό, ἐνῶ τὰ ἄτομα εἶναι ἀδιαίρετα. Ἐφ' ὅσον ὅμως τὰ ἄτομα ἔχουν μέγεθος, ἔπεται κατ' ἀνάγκην ὅτι ἔχουν καὶ βάρος.

Τὴν ἄλλη ἀρχὴ τοῦ κόσμου, τὸ μὴ ὄν ἢ τὸ κενόν, οἱ ἀτομικοὶ φιλόσοφοι τὴν ἐθεωροῦσαν ἄπειρη. Τοῦτο εἶναι λογικὸ ἐπακόλουθο τοῦ πρώτου, δηλαδή τῆς ἀρχῆς ὅτι καὶ τὰ ἄτομα εἶναι ἄπειρα. Τὸ κενόν ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄπειρον, ἀφοῦ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀτόμων ἦταν ἄπειρο. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ ἀπειρία τοῦ κενοῦ πηγάζει καὶ ἀπὸ τὴν ἐννοία τοῦ κενοῦ χώρου γενικῶς. Τὰ ἄτομα περιβάλλονται ἀπὸ τὸ κενό. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὰ ἄτομα χωρίζονται τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο μὲ τὸ κενόν. Ὅπου συνεπῶς ὑπάρχει σύνδεσμος ἀτόμων—καὶ αὐτὸς εἶναι ἡ αἰτία τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων—ἐκεῖ εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ὑπάρχη καὶ τὸ κενόν. Ὁ σύνδεσμος ὅμως αὐτὸς τῶν ἀτόμων δὲν νοεῖται ὡς ὕλικὴ ἐπαφή τῶν ἀτόμων, γιὰ τὸ κάθε ἄτομον ὅπωςδὴποτε χωρίζεται ἀπὸ τὰ ἄλλα μὲ τὸ κενόν. Ὅλες οἱ ιδιότητες τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων προέρχονται ἀπὸ τὸ πλῆθος, τὸ μέγεθος, τὴ μορφή καὶ τὴν ἐν χώρῳ σχέση τῶν ἀτό-

μων. Κάθε ἀλλοίωσις συνεπῶς τῶν πραγμάτων δέον νὰ ἀποδοθῆ
 στὴν ἀλλοίωσις τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον εἶχαν συνδεθῆ ἀρχικῶς
 τὰ ἄτομα, ἔτσι ὥστε νὰ ἀποτελέσουν τὸ ὠρισμένο ἀντικείμενο.
 Ἐνα πρᾶγμα, ἓνα ἀντικείμενο, γεννιέται ὅταν συνδεθοῦν συνα-
 μεταξύ τους ὠρισμένα ἄτομα, κατὰ ὠρισμένο τρόπο. Ἀντιθέτως
 τὸ ἀντικείμενο τοῦτο φθείρεται ὅταν ὁ σύνδεσμος ἐκεῖνος τῶν
 ἀτόμων ἀλλάξῃ. Ἐνα πρᾶγμα μεγαλώνει ὅταν προστεθοῦν σ'
 αὐτὸ ἄτομα, καὶ μικραίνει ὅταν ἀφαιρεθοῦν ἀπ' αὐτὸ ἄτομα.
 Ὑπάρχουν ιδιότητες τῶν πραγμάτων, οἱ ὁποῖες προκύπτουν ἀπὸ
 τὴν ἐνέργεια τοῦ αἰσθάνεσθαι. Οἱ ιδιότητες αὐτὲς δὲν εἶναι πραγ-
 ματικὲς ιδιότητες τῶν ἀντικειμένων, δὲν εἶναι σύμφυτες μὲ τὴν
 οὐσία τῶν ἀντικειμένων. Καὶ ὑπάρχουν καὶ ιδιότητες, ἀνεξάρ-
 τητες ἀπὸ τὴν αἰσθησὴ μας, καὶ αὐτὲς εἶναι σύμφυτες πρὸς τὰ
 πράγματα. Οἱ πρῶτες ιδιότητες εἶναι κατὰ τὸν Δημόκριτο, τὸ
 θερμόν, τὸ ψυχρόν καὶ τὸ χρῶμα, οἱ δεύτερες εἶναι τὸ βάρος, ἡ
 πυκνότητα καὶ ἡ σκληρότητα τῶν ἀτόμων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
1. 'Η ιστορία τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμη	3
2. 'Η διαίρεση τῆς ιστορίας τῆς φιλοσοφίας.....	4
3. 'Η Ἑλληνική φιλοσοφία	6
4. Οἱ τρεῖς πρῶτοι Ἴωνες φιλόσοφοι, Θαλῆς, Ἀναξίμανδρος καὶ Ἀναξίμενης	12
5. Ὁ Ἡράκλειτος.....	21
6. Οἱ Πυθαγόρειοι	27
7. Οἱ Ἐλεᾶται, Ξενοφάνης καὶ Παρμενίδης	33
8. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς	43
9. Ὁ Ἀναξαγόρας	48
10. Ἡ ἀτομικὴ φιλοσοφία	51

